

לשוננו לעם

עורכים: חיים א' כהן, דוד טלשיר, יוסף עופר

מתוך

כרך מה, תשנ"ד

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

כמה שמות לכריש?

כריש הוא שם כללי לדגים מסדרת הכרישאים, ויש בהם המסוכנים לאדם. תורת הסיסטמטיקה של בעלי החיים לקבוצותיהם מייחדת היום לכרישאים סדרה שלמה, הכוללת שש-עשרה משפחות ובהן עשרות סוגים ומינים. במאה השמונה-עשרה, בימים שחוקר הטבע השוודי קארל פון-לינה הגה את שיטת המיון המודרנית של צמחים ובעלי חיים, נכללו כל הכרישים במשפחה אחת, Squalus, והמייצג הטבעי שלהם היה Squalus Acanthias (הוא הקוֹצֵן הנֶקֶד), וזאת בשל שכיחותו הרבה.

· קודם למאה העשרים נעשו ניסיונות אחדים לקבוע לכריש שם משלו. אך אלה נידונו לשכחה, ואולי משום שנעשו בדרך הקלה של שאילה לקסיקלית.

דג האי

ברוך לינדא, ראשון מחברי ספרי הזואולוגיה בזמן החדש, לא מצא שם עברי לכריש, ויצק לעברית את שמו הגרמני Haifisch בדרך של תרגום ושאיילה: "דג האי (האי פִיש, Squalus Acanthius)" (ראה בספרו ראשית למודים, א, דף מג ע"ב). כמוהו מזכירים "דגי האי" שיינהאק (ספר תולדות הארץ, עמ' 113 ועוד) ומנדלי מוכר-ספרים (הבקר אור, א, עמ' 380).

אקולה

ניסיון ברוח דומה עשה י"ז שפרלינג, בתרגומו העברי לספרו המפורסם של ז'ול ורן, במַצְלוֹת ים (וארשה 1876; הוא הספר שנתפרסם אחר כך בתרגומו האחר: "שמונים [או עשרים] אלף מיל מתחת למים"). הוא השאיר על מכונו את akúla, הוא ה"כריש" ברוסית, וכך הוא מציין כרישים: "חיתי-אקולען" (עמ' 127), "תניני אקולען" (עמ' 130), "תנין נורא ממשפחת האקולען" (עמ' 134).

לעומת מילים זרות אלה שלא נקלטו הוצעו במאה העשרים כמה שמות, מהם זרים, מהם עבריים, שהחזיקו מעמד ושימשו את הכותבים משך זמן.

סקלידה

אף זו היא מילה זרה כשני השמות הראשונים. יהודה גרזובסקי (גור) מכנה

במילונו משנת תרס"א (עמ' 786) את הכריש בשם **סְקָלִידָה**. *squalus* בלטינית הוא שם דג, ואת השם הזה אימץ פון-לינה (עמ' 233-236) לציין בו את הכרישים (בצרפתית: *squale*). לימים, משנשתכלל מדע הסיסטמטיקה, נצטמצם תחומו של *squalus* לציין את הקוצן, סוג נפוץ של כרישים בים התיכון. השם **סְקָלִידָה** הוצע כנראה על פי שמה של המשפחה *Squalidae*. שם לועזי זה, שהגיע כמשוער מבית מדרשו של גרזובסקי, החל נפוץ במילוני התקופה, כמו מילוני המשותף של גור עם בן-יהודה משנת 1907, מילון רובינשון-וילף, מילוני המשותף של גור עם ילון, כל מילוניו של גור משנות השלושים והארבעים, וכן המילונים הדו-לשוניים משנות העשרים והשלושים (ואלדשטיין, לאזר-טורטשינר, אלמאליח). מילה זו אף חרגה מעבר לערך מילוני ושימשה בלשון התקופה. כך, למשל, נמצא **סְקָלִידָה** (בקו"ף קמוצה!) בתרגומו של אוריאל הלפרין (הוא יונתן רטוש) לספרו של ז'ול וֶרְן, שמונים אלף מיל מתחת למים, משנת 1930, וראה עוד בהמשך.

כלבים

בשלוש שפות שונות מביעים 'כריש' בעזרת הצירוף **כלב־ים**. בערבית **כלב אלבחר** كلب البحر, ברוסית *morska sobaka* ובצרפתית *chien de mer*. לא ייפלא אפוא ש**כלב־ים** חדר לעברית כתרגום שאילה וציין 'כריש' בראשית המאה ובמשך שנות דור. בסופו של דבר נדחתה הוראת ה'כריש' מפני יריבו 'כלב־הים' שבפינו, ולכריש נאלצו לחפש שם אחר (וראה את תיאור הדברים בהרחבה במאמר הקודם שבסדרה).

גילדן

שם אחר מראשית המאה, והמתבסס על המקורות, הוא **גִּלְדָן**. **גילדנא**, הנזכר פעמים אחדות בתלמוד הבבלי, הוראתו 'דג קטן', כהוראת **גלדנא** בסורית (ראה לעף, עמ' 552). רש"י, למשל, מסביר את **גילדני דבית גילי** שבברכות מד ע"ב: "דגים קטנים מאד ומצויין בין הקנים באגם ואין דרכם לגדל יותר", וכך מסבירים כל מילונאי התלמוד. אך מחדשי הלשון שנזקקו למילה שהוראתה 'כריש' אימצו מהמקורות אף את המילה הלא-מתאימה הזאת.

העדות הראשונה שמצאתי היא משנת 1906, במילוני הגרמני-עברי של מארגל. בְּעֶרֶךְ *Haifisch* (עמ' 201) הוא כותב: "גִּלְדָן, תַּיִן־ים" (שים לב

להצעה המעניינת **תנין-ים**!). בדרך זו הלך אף א"י גולני אשר תרגם מרוסית בשנת 1912 את הסדרה "הענקים והננסים שבממשלת החיי" שבהוצאת "לעם". חוברת 41 (חוב' ב, יפו תרע"ב, עמ' 13-15) הוקדשה ל"מפלצת הים הנוראה - הַגְלָדָן", ובהערה: requin, akula. כעשר שנים אחר כך תרגם עקיבא רוזנבוים את ספרו המפורסם של ז'ול ורן, ילדי רב-החובל גרנט (וארשה תרפ"ג), ובעמ' 6, למשל, כתוב: "אם לא אשגה זהו אחד הַגְלָדָנִים הגדולים ביותר", ומבאר בהערה: "הַגְלָדָן, דג טרף גדול - Rekin, pies - morski".

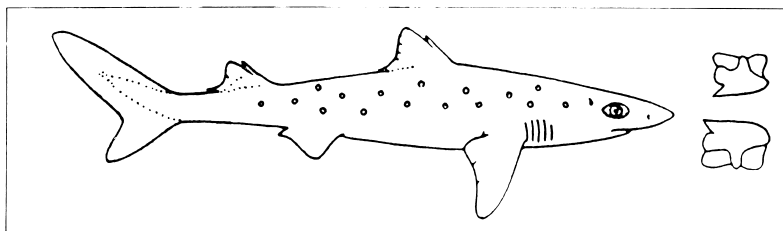
יהודה אבן-שמואל-קופמן הציע במילונו האנגלי-עברי משנת 1929 את **גלדן** כתרגום של dogfish, סוג של כרישים קטנים, ובכך מצא פשרה בין המשמעות המקורית של **גלדן**, 'דג קטן', למשמעות שהחלה להשתגר בראשית המאה, 'כריש'. לעומת זאת הציעו רובינסון-וילף את **גלדן** כשמו של דג הטונה. כשם של דג מאכל הוא נמצא אף בתרגומו של ביאליק ל"דון קישוט" שנדפס לראשונה באודסה 1912: "ובשעה ההיא לא נמצא בבית המלון כל אֶקְל מלבד גלדנים קטנים ופת חֲרֵבָה" (דון קישוט, תל-אביב תשי"ב, עמ' כח). בשתי משמעויות אלו, כדג מאכל וכמין ממיני הכריש, "הונצח" ה**גלדן** גם במילונו של אבן-שושן, אולם למעשה הוא לא החזיק מעמד.

עמלץ

בשנת 1934 החדיר גרזובסקי-גור את ה**עמלץ** למילונו בניסיון למלא את חסרון השם לכריש. אף שלא הייתה כל הצדקה פילולוגית להכנסת המילה הזאת ללקסיקון העברי, יכלה המילה להיקלט בעברית בהוראה הכללית של 'כריש'; אך הכול, כידוע, תלוי במזל - ואף גורלו של ה**עמלץ** כשם כללי ליכרישי לא שפר (כפי שהראינו בהרחבה במאמר הראשון שבסדרה).

אספינכס

הצעה שהיא אפיזודה. בשנת 1940 חיברה בת-שבע אהרני ספר ללימוד מיני הדגים (ראשון מסוגו). היא בחרה בשם הלטיני **אֶסְפִּינְכָס** לציון הכריש (עמ' III). **קוץ** ביוונית הוא ἄκανθα ובלטינית spina. בשל הקוץ הנטוע לפני כל אחד מסנפירי הגב של הכריש הנפוץ הוא נתכנה Acanthias (עיין במילון הדגים של תומפסון בערכו), והמקבילה הלטינית שהציעה אהרני: **אספינכס**.

אספינכס

אגב קוצ', כאן המקום להעיר שברשימת שמות דגי ים של הוועדה למונחי הזואולוגיה מפרוראר 1979 הוצע לקרוא ל-Fam. Squalidae "משפחת הקוצוניים", ול-Squalus acanthias "קוצון נקד", ואילו ברשימת דגי הסחוס של הוועדה לזואולוגיה מנובמבר 1982 הוצע משום מה תיקון: לא קוצון כי אם קוצן, כלומר קוצן נקד, וחבל, כי ברשימת שמות בעלי החיים שנתפרסמה בזיכרונות האקדמיה -יא (תשכ"ג-תשכ"ד), עמ' 3, כבר נקבע קוצן לציון מין ממשפחת העכבריים, spiny mouse, וקוצן הוא גם שם צמח ממשפחת המורכבים, cirsium.

קִרְחָה

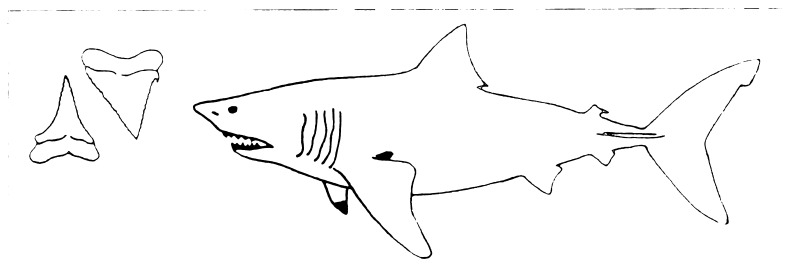
עד כאן הם השמות שהציעו מחיי הלשון בשביל הכריש, עליהם אפשר להוסיף עוד את השם קִרְחָה, שהיה יכול להיות מועמד טוב לכריש. בדיואן שמואל הנגיד, בן המאה האחת-עשרה בספרד של תור הזהב, נשתמר תיאור חי של כריש ענק הפוגש ספינה קטנה. יהוסף, בנו של הנגיד, הקדים לו דברים בערבית והרי הם בתרגום לעברית שהציע ברודי (כל שירי ר' שמואל הנגיד, וארשה תר"ע):

ונסע בבחרותו על הים בחברת סוחרים, ויצאה עליהם אחת אשר יודעי חיות הים יקראוה בשם אל טינה, ואומרים עליה כי מעולם לא נתנפל על ספינה ותצא הספינה בשלום מפניה. והצילם ד' אחרי צוקה גדולה. ואמר את השירה הזאת וספר בה מה שקרה לו במצב ההוא, וקרא את שמה: תודה.

וְשֵׁם חַיָּה שְׁמָה קִרְחָה, אֲשֶׁר הָיָה	בְּכָל חַיּוֹת מְצוּלָה לֹא עָמוּמָה,
וְכָל חַיָּה אֲשֶׁר חַיּוֹת שְׂאֲרָה	בְּפִגְעָה בָּהּ אֲכֹלָה אוֹ תְּמוּמָה,
וְהִפְכָּת לַפִּיָּה כָּל סָפִינָה,	וְצִי אֲדִיר כְּמִרְכָּבָה רְתוּמָה [...]
וְגִיף לָבֹ, וְגַב יָרֵק, וְצִנָּאָר	כְּמוֹ מִגְדָּל, וּבָטָן פְּצֻרָמָה,
וּבִסְנִפִּיר כְּמוֹ חֶרֶב לְטוּשָׁה,	וְשִׁשְׁקֶשֶׁת כְּסִחָרָה אֲדָמָה [...]
וְאִם נִבְלַע בִּיָּם יוֹנָה וְהוּקָא	בְּיָבֶשָׁה לְצִדְקָתוֹ - אֲנִי מָה? [...]

וַיִּמָּת כָּל לֵב וְאַבְדָּה כָּל נֶשְׁמָה	וַתַּחַת לְאֲנִי בָּאָה לְהַפְכוֹ
כָּרַגַע אֶל מַצְלוֹת יָם פְּנִימָה [...]	אָבָל גָּעַר אֱלֹהִים בָּהּ, וְשָׂבָה
בְּמָה זֶה נִמְלָטוּ אֵלֶּה וְלָמָּה -	וַתִּמָּהוּ כָּל נְבוּנֵי יָם וְאִמְרוּ:
לָפָנֶיךָ מִיָּדֶי קָרְחָה זְעֻמָּה!	וְלֹא הָיְתָה פְּלִיטָה לְאֲנֵיהָ

איני יודע מה פשר אל טינה (الطينة!) שהציע יהוסף לזיהוי הדג, אך גם אם כיוון לדג הטונה (בערבית تن, تنة), כזיהויים של מהדירי הדיואן הזה, בוודאי לא כיוון לדעת אביו. אין ספק שלפנינו תיאורו של "דג-יונה", *Carcharodon carcharias*, הנקרא היום **קרח לבנה**. זהו הכריש המסוכן ביותר: הוא שחיין מהיר, אורכו מגיע עד 12 מטר, הוא טורף בני אדם ובולע את טרפו בשלמות (ראה דור, לקסיקון דביר לזואולוגיה, עמ' 612). שלא פְּנִיסִיוֹנוֹת המפרשים, אין הצדקה לקשר את השם **קרח** עם קרחת או קרחה, ועל כן אף הניקוד קרחה שהציעו המהדירים אינו מסתבר. **קרח** חוזרת ככל הנראה אל *καρχαρία* היוונית (ראה להלן). חלקו הראשון של השם היווני, *καρχ-*, נקלט בשפות אחדות, וכך הופץ כמילת תרבות. לפיכך יש לקרוא קרחה בפתח (ולא בקמץ קטן, כפי שניקדוהו הכול), ואולי זו עדות לצורה שנהגה בספרד במאה האחת-עשרה, וראה עוד להלן.

קרח לבנה

מתי אם כן זכה הכריש לשמו?
שם זה מזדמן פעם אחת בלבד במקורותינו, בתלמוד הבבלי, בבא בתרא עד ע"א-ע"ב:

זימנא חדא הוה קא אזלינן בספינתא וחזינן ההיא קרטליתא דהוו קא

מקבעי בה אבנים טובות ומרגליות והדרי לה מיני דכוורי דמקרי **כרשא** [ובגרסאות אחרות: **כרישא**, **כרשי**]. נחית בר אמודאי לאתויה ורגש ובעא (למ)שמטיה לאטמיה ושדא זיקא דחלא ונחת.

ובתרגום:

פעם אחת הפלגנו בספינה וראינו סלסלה שהיו בה אבנים טובות ומרגליות וסובבים אותה מיני דגה הנקראים כרש (= כריש). צלל אמודאי להביאה, ורגש (הכריש) וביקש לתלוש את ירכו. הטיל (בו) האמודאי) נאד של חומץ וצלל.

המפרשים הקדמונים לא טרחו להציע זיהוי לדג (רשב"ם שם: "כך שמו"). לויזון בספרו על הזואולוגיה התלמודית (עמ' 271) העלה את ההצעה שהשם **כרשא** (כך ניקד הרב עמר בתלמוד הבבלי המנוקד על פי מסורת התימנים) מכווין לדג השמש (Sonnentfisch) על שום שהוא נמשך אל חפצים הדומים לו בצבעם הבוהק - מן הסתם כיוון אל דגי הזהב הקטנים, החמנוניים (Centrarchidae). מילונאי התלמוד לוי וקוהוט אימצו את הזיהוי הזה, אף שהוא קשה ביותר כי דגי נוי אלה קטנים מאוד ואין בהם סכנה, מה עוד שאין הם חיים באזורנו.

נלדקה הוא ש"העניק" ל**כרשא** שבתלמוד את המשמעות הנוהגת בימינו. כבר בשנת 1886 (ZDMG, 40, עמ' 187) הוא העלה את המילה היוונית $\alpha\rho\chi\alpha\rho\acute{\iota}\alpha\varsigma$, היינו 'כרישי' (= shark), היכולה לשמש מקור לשפות אחרות. הוא הציע שחלקה הראשון של המילה היוונית, $\alpha\rho\chi$, שימש מקור לשאילת הערבית قرش , שהרי בניבי הערבית قرش הוראתה 'כריש' (המעתק מן χ היוונית ל- š מצוי לא מעט, כפי שהראה ברוקלמאן בדקדוקו השמי המשווה (חלק א, עמ' 122). על פי זה מסתבר שאף **כרשא** שבבבלי אינו אלא גלגול מן $\alpha\rho\chi\alpha\rho\acute{\iota}\alpha\varsigma$, והרי מן הסיפור בתלמוד עולה שהדג המכונה **כרש** (ש) מסוכן לבני אדם ורגיש לריח. את הביאור הזה אימצו יאסטרוב במילונו (1903), לעף במאמרו על שמות הדגים בארמית (עמ' 563) ודאלמאן במהדורה השנייה של מילונו משנת 1922. בדרך אגב ייאמר: מכיוון שהמילה shark צעירה באנגלית ומקורה לוט בערפל, שמא נתגלגלה אל האנגלית בעקיפין מן הערבית בשיכול עיצורים.

המילונים המדעיים של התלמוד שמן המאה הזאת מכירים אפוא מילה תלמודית בהוראת shark. הוראה זו נחוצה הייתה, כפי שראינו, למחיי הלשון

העברית בראשית המאה הזאת, אלא שכדי להכניסה ללשון החיה היה צורך ב"גילוייה מחדש".

ככל הנראה גם במקרה זה יהודה גור הוא שעשה להתפשטות המילה על ידי הכנסתה למילוניו הנפוצים למן שנת 1934, ואולם כמו שראינו קדמו לו בזה יהודה אבן-שמואל (תרפ"ט) ואברהם אלמאליח (תרצ"ג) במילונייהם הדו- לשוניים. ואולי חשוב מאלה הוא תרגומו המנוקד והפופולרי של יונתן רטוש לספרו של ז'ול ורן (שכאמור לעיל, שפרלינג תרגמו בשם "במצלות ים"), שמונים אלף מיל מתחת למים (ב, תל-אביב תר"ץ). בעמ' 43 הוא מתאר קרב בין כריש לאדם:

כְּרִישׁ גָּדְלִי-גוֹ הָיָה זֶה אֲשֶׁר קָרַב בְּאַלְכֶסוֹן... הַכְּרִישׁ שֶׁבַּ הַתְּהַפֵּךְ עַל גְּבוֹ וַיִּכּוֹן אֶת הַקָּדִי לִשְׁנַיִם... עוֹד הַסִּקְלִידָה אוֹמֶרֶת לְבִלּוֹעַ אֶת הַשּׁוּלָה הַמִּסְכָּן וְהִנֵּה הַשְּׁגִיחָה בְּאוֹיְבָהּ הַחֲדָשׁ... הוּא גָחַן לִפְנֵינִי, חָכָה בְּקֶרֶךְ רוּחַ נִפְלָא לְסִקְלִידָה הַעֲצוּמָה...

ובעמ' 45:

הַכְּרִישׁ אָמַר... הַסִּקְלִידָה פָּרְכָסָה... אַחֵר נִפְעְרוּ מִלְתַּעוֹת הַכְּרִישׁ לִרְנָחָה... הַמִּים נָעוּ מִתְנוּעוֹת הַסִּקְלִידָה שֶׁהִכְתָּה בָּהֶם בַּחֲמַת אִימִים.

נקל לראות את היחס בין **כְּרִישׁ לְסִקְלִידָה**. כפי שראינו, על פי העדויות של מילוני התקופה נהגה (או הונהגה) המילה הזרה **סִקְלִידָה**, וכאן נראה ניסיון מעניין להכניס תמורתה מילה מן המקורות. במילונו הצרפתי-עברי של אלמאליח משנת תרצ"ג (עמ' 1635) ובמילונו של גרזובסקי משנת 1934 (למשל בְּעֶרֶךְ "כְּרִישׁ") מובאת רשימת נרדפים: **כְּרִישׁ, סִקְלִידָה, כְּלָב־הַיָּם, עַמְלָץ**, והיא באה ללמד על התלבטות בין השמות. וראה זה פלא: עד ראשית שנות השלושים לא נודע **הַכְּרִישׁ** בעברית המתחדשת, ולמן סוף שנות השלושים כבמטה קסם הוא הולך ודוחק את שאר השמות ונעשה שליט יחיד (אם גם טרם נפלה הכרעה כיצד ראוי להגות את המילה: **כְּרִישׁ, כְּרִישׁ, כְּרִישׁ** ועוד). הצורה הארמית נשתמרה בתלמוד בגרסות **כְּרִישָׁא** ו**כְּרִישָׁא** (כך בכ"י מינכן ובערוך). מן הראוי היה לאמץ את הצורה **כְּרִישׁ**, כי הצורה הסגולית הארמית **כְּרִישָׁא** היא הבאה בכ"י המבורג ובנוסח הגאונים, היא התואמת את **קְרָחָה**, והיא המקבילה לִקְרִישׁ הערבית. לעומת זאת מן הצורה הארמית **כְּרִישָׁא** אפשר לגזור בעברית שתי צורות: **כְּרִישׁ, כְּרִישׁ**. את הצורה הצרויה **כְּרִישׁ**

נקטו גור, אבן-שושן במהדורתו הראשונה (ודווקא שם צָמח הכְּרֶשֶׁה מכונה כְּרִישׁ), ואף אלמאליח במילונו העברי-צרפתי שמשנת 1953. אך הצורה שגברה היא כידוע הצורה החרוקה, כְּרִישׁ, כפי שהעדיפו הקודמים לגור: אבן-שמואל, רטוש ואלמאליח במילונו הצרפתי-עברי שמשנת 1933, והיא שתקעה יתד בשנות הארבעים (1939 - שרפשטין; 1940 - זגורודסקי; 1942 - דנבי-סגל, 1947 - נוישטדט-שוסר [= איילון-שנער], ו-1949 - בודנהיימר), ויצוין כחריג מילון עברי-ערבי של י" קוג'מן שיצא בתל-אביב בשנת 1970 ובו עדיין כְּרִישׁ (גם במהדורה המתוקנת של 1984) - וזאת כנראה כמעשה העתקה מכאנית של המילונים שהזכרנו לעיל, מן הסתם ממילונו של אבן-שושן במהדורתו הראשונה.

סיפורנו לא תם בניצחון הכריש על יריביו. הכריש היה לשם כללי, אך בשנות החמישים נתעורר צורך לתת שמות עבריים למאות דגים ובהם עשרות הכרישים למשפחותיהם ולסוגיהם. בעשור הראשון למדינה פרסם אדם בן-טוביה ב"עלון הדייגים" את מדורו "דע את דגיך" (מיצוי דגי ים התיכון של ישראל והצעה לשמות עבריים), ובו הביא הצעות שלו ושל מנדל נון לשמות דגים בעברית. אז גם הוקמה הוועדה למונחי הזואולוגיה מטעם החברה לזואולוגיה בישראל והאקדמיה ללשון העברית, ובין יעדיה גם קביעת שמות עבריים לדגים. כאשר הוצרכו להציע שמות לשש-עשרה משפחות הכרישים ולעשרות סוגיהם פנו אל השמות הישנים קְרָחָה, עֲמֶלֶץ (!) וגִלְדָן שנדחקו מפני כריש, והעמידום לשמש שמות משפחה וסוג. בכך הפכו שמות אלו להיות מזכרת מעניינת לשמותיו של הכריש בגלגולים קודמים.

ציונים ביבליוגרפיים

ספרי זואולוגיה ורשימות בעלי חיים

ש"י אֶבְרָמֶוִיץ (מנדלי מו"ס), ספר תולדות הטבע, א, לייפציג 1862; הנ"ל, "השקפה כללית על הדגים", הַבְּקָר אור, חוב' א-ג, לעמבערג תרל"ח • בת-שבע אהרני, דגים, ירושלים ת"ש • ישראל אהרני, תורת החי, ספר למוד לבתי ספר עממיים, יפו תרע"ד; הנ"ל, תורת החי, ספר למוד לבתי-ספר תיכוניים, א, תל-אביב תרפ"ג • א"י אינחורן, בעלי-החיים (זואולוגיה), ספר ראשון: היונקים, ורשה תרפ"ב • ש' בודנהיימר, תחי בארצות המקרא, א, ירושלים תש"י (בתרגום א' בליק ומ' חרטינר) • א' ברנס וד' דרום, הכריש, רמת-גן 1980 • מ' דור, לקסיקון דברי זואולוגיה, תל-אביב תשמ"ז • מ' זגורודסקי, מלון כל-בו לחקלאות, תל-אביב תרצ"ט-ת"ש • ב' לינדא, ראשית למודים, א, ברלין תקמ"ט • י' שיינהאק, ספר תולדות הארץ,

ורשה תר"א • לי שפר, **תורת בעלי-החיים (זואולוגיה)**, חלק ראשון: **מחלקת היונקים**, ורשה תרפ"ג.

G. H. Dalman, "Palästinische Tiernamen", *ZDPV* 46 (1923), pp. 65-78 • B. Landsberger, *Die Fauna des alten Mesopotamien*, Leipzig 1934 • L. Lewysohn, *Die Zoologie des Talmuds*, Frankfurt 1858 • C. von Linné, *Systema naturae*, I, Uppsala 1758 • I. Löw, "Aramäische Fischnamen", *Th. Nöldeke's Festschrift*, I, Giessen 1906, pp. 549-570 • D. W. Thompson, *A Glossary of Greek Fishes*, Oxford 1946

מילונים (עבריים ודו-לשוניים)

אי אבן-שושן, **מלון חדש**, ירושלים תשי"ט • יי אבן-שמואל-קופמן, **מלון אנגלי-עברי**, תל-אביב תרפ"ט • אי אלמאליח, **מלון חדש ושלים צרפתי-עברי**, ירושלים תרצ"ג; הנ"ל, **מלון חדש ושלים עברי-צרפתי**, ב, תל-אביב תשי"ג • אי בן-יהודה, **מלון עברי**, וילנה תרס"ב • אי בן-יהודה (ווי גרוזבסקי), **מלון (מלא ושלים) רוסי-עברי-אשכנזי**, ורשה תרס"ח • ר' גרוסמן (אבינעם) ומ"צ סגל, **מלון עברי-אנגלי שלם**, תל-אביב תרצ"ח • יי גרוזבסקי (ווי קלוזנר), **מלון של כ"ס**, חלק ראשון: עברי-רוסי-אשכנזי, ורשה תרס"א • יי גרוזבסקי ודי ילון, **המלון העברי**, יפו תרע"ט • יי גרוזבסקי, **מילון השפה העברית**, תל-אביב תרצ"ד; הנ"ל, **מילון עברי**, תל-אביב תשי"ו • ה' דנבי ומ"צ סגל, **מלון אנגלי-עברי שמושי**, תל-אביב תשי"ג • אי"ש ולדשטין, **מלון אנגלי-עברי**, יפו תרע"ט • ד' נוישטדט (איילון) ופי שוסר (שנער), **מלון ערבי-עברי ללשון הערבית החדשה**, ירושלים תשי"ז • יי רמברג, **מלון עברי**, ורשה תרפ"ד • צ' שרפשטין, **אוצר המלים והניבים**, תל-אביב 1939.

L. Bauer, *Wörterbuch des palästinischen Arabisch*, Leipzig-Jerusalem 1933 • G. H. Dalman, *Aramäisch-neuhebräisches Wörterbuch zu Targum, Talmud und Midrasch*², Frankfurt 1922 • A. Harkavy, *Complete English-Jewish Dictionary*, New York 1891 • M. Jastrow, *A Dictionary of the Targumim the Talmud Babli and Yerushalmi etc.*, Philadelphia 1903 • S. M. Laser & H. Torczyner, *Deutsch-hebräisches Wörterbuch*, Berlin-Wien 1927 • L. I. Mandelstamm, *Russko-Jevrejskij Slovar*, S. Peterburg 1860 • M. Margel, *Deutsch-hebräisches Wörterbuch*, Požega 1906 • I. Raffalovitch, *Anglo-Hebrew Modern Dictionary*, London 1926 • A. Robinson & O. Wilf, *Neues hebräisches Wörterbuch*, Lemberg 1912

[מאמר שלישי בסדרה; עיין: צפורה ודוד טלשיר, "ברייח ועמלך שמה", לשוננו לעם מג (התשנ"ב), ב, עמ' 47-52; ד' טלשיר, "מי נתכנה בשם יכלב-הים?", לשוננו לעם מה (התשנ"ד), א, עמ' 33-39].